

**Universitat de les
Illes Balears**

Títol: LA VIOLÈNCIA FILIO-PARENTAL: PERFIL DEL MENOR AGRESOR

NOM AUTOR: JOAN RAMON VALLORI

DNI AUTOR: 43150338-S

NOM TUTOR: GUILLERMO MORALES HOMAR

Memòria del Treball de Final de Grau

Estudis de Grau de Treball Social

Paraules clau: violència, menors, maltractament, joves infractors, menors agressors

de la

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic: 2013/2014

En cas de no autoritzar l'accés públic al TFG, marcau aquesta casella:

INDEX

RESUM	3
INTRODUCCIÓ	4
DEFINICIÓ VIOLÈNCIA FILIOPARENTAL	5
POSSIBLES VARIABLES QUE INFLUEIXEN EN LA VFP	7
Factors familiars	8
Factors socials	9
Factors individuals	10
ESTUDI DEL PERFIL DEL MENOR AGRESSOR	
Justificació	11
Metodologia i delimitació de l'estudi	11
Objectius	12
Variables a estudiar i procediment utilitzat	12
Resultats	
○ Característiques individuals	13
○ Característiques familiars	14
○ Escola i aprenentatge	17
○ Relacions	17
○ Consum de tòxics	18
○ Aportacions professionals	18
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	20
ANNÈXES	23

RESUM

Tot i que la violència filio-parental s'enmarca dintre del maltractament familiar, el seu augment i repercussió ha provocat que alguns professionals del sector s'hagin interessat per aquest fenomen estudiant les seves causes, conseqüències i la pertinent intervenció que requereix dur a terme.

El treball d'investigació que aquí es presenta recull en gran part les idees principals que molts d'autors han reflexat a les seves obres, tots ells fent un exhaustiu estudi sobre els menors infractors. També s'ha comptat amb els resultats d'altres estudis realitzats a Espanya entre 2004 i 2007, tots ells centrats amb la violència dins l'àmbit familiar, concretament dirigides a estudiar al menor infractor.

Per tal de conèixer de més a prop aquest sector de població i comptant amb totes aquestes fonts d'informació, he pogut dur a terme un estudi amb joves agressors de les Illes Balears ingressats actualment a centres d'internament de l'illa de Mallorca amb l'objectiu d'esbrinar quin és el perfil concret d'aquests menors, tenint en compte les diferents variables que intervenen en tot el procés de violència.

INTRODUCCIÓ

L'adolescència és una etapa de la vida humana plegada moltes vegades de rebel·lia i oposicions cap als pares i/o figures d'autoritat. Aquest tipus de comportament ve donat per les ànsies de fer-se un lloc propi dins la societat i abandonar les dependències de la infantesa, recolzats majoritàriament pel seu grup d'iguals. Durant aquest període de trànsit, la família ha d'atravesar per diverses i complexes situacions que donen pas a moments d'angoixa i incertesa. El procés d'elaboració psíquica pel qual passen comprèn el dol, les noves identifications i resignificació de la seva història. Generalment, es necessita acompanyament per fer-li front.

Les memòries judicials dels darrers anys recullen un augment notable de denúncies de pares cap a fills que ha posat en evidència una nova realitat de cada vegada més comú en els països desenvolupats i que afecta a qualsevol tipus de família independentment del seu nivell social, formatiu o econòmic. Segons Echeburúa i De Corral (1998), aquest tipus de violència és una epidèmia perquè ha crescut a un ritme més ràpid, inclús, que els accidents de trànsit, les agressions sexuals i els robatoris. Morales (2011), parla d'aquest fenomen com el "tercer tipus de violència intrafamiliar", que es localitza en famílies aparentment "normalitzades", que exerceixen fills que no han presentat prèviament problemes.

Segons l'Institut Nacional d'Estadística (INE), l'any 2008 es van inscriure un total de 26.134 infraccions penals comeses per menors. D'aquestes, el 67,1% corresponen a delictes i el 32,9 a faltes. Atenent a la tipologia del delicte, els delictes de major incidència van ser els robatoris, amb un 39,3%, però tot seguit de lesions que sumaven el 17,4%. Les dades estadístiques més recents no mostren un tant per cent exacte, però totes elles asseguren que s'ha quasi bé duplicat la xifra de casos de violència filio-parental. De fet, entre les faltes més greus destaquen aquelles comeses contra les persones, amb un significatiu 61,7%. Segons el sexe, les xifres del 2008 asseguren que un 85,8% de les infraccions foren comeses per homes, mentre que les dones suposen un 14,2% del total.

Però no tant sols les denúncies ens donen informació rigorosa sobre aquest fet. Un altre font és a través de l'augment considerable de sol·licituds d'atenció als serveis psicosocials, sanitaris i judicials on també s'enregistren casos de violència filio-parental, on els propis agredits verbalitzen el calvari que estan vivint, tot i que moltes vegades els fets no acaben sent denunciats. Així ho assegura el Centre d'Intervenció en Violència Filio-Parental Euskarri en el País Basc, des d'on també manifesten a través dels seus estudis que a la seva comunitat un 7,2% dels adolescents reconeixien haver agredit en alguna ocasió als seus pares. Segons la Fiscalia de l'Estat s'ha passat de 2.000 denúncies en el 2006 a 8.000 en el 2010.

Aquest augment alarmant d'aquest tipus de violència evidencia una imatge degradant dels adolescents d'avui en dia, reafirmant les conviccions d'estereotips en quant a la pèrdua de valors socials com els respecte a les persones majors, l'absència d'habilitats dels pares per educar els seus fills pecant de falta d'autoritat i a favor d'un excés de permissivitat i pèrdua del control de la situació.

DEFINICIÓ DE VIOLÈNCIA FILIO-PARENTAL

Són molts els autors i professionals de l'àmbit social que han dedicat temps i forces en investigar l'origen i l'explicació d'aquest tipus de violència. Molts d'ells coincideixen en que ha estat una realitat oculta i ignorada durant moltíssim d'anys per una societat que considerava que els problemes familiars s'havien de resoldre dintre de cada casa com a una mera qüestió privada, la qual no requeria d'intervenció ni ajuda externa. Aquest era la justificació moral que es donava per llevar importància a un fet tant greu.

Avui en dia la realitat és una altre. Aquests tipus de conducta disruptius es persegueixen i sancionen, i sobretot se'n fa difusió i es crea coneixement.

Les primeres definicions que coneixem sobre violència filio-parental tenen més d'una dècada, són breus i poc operacionalitzades. Autors com Harbin i Madden (1979) parlaven sobre atacs físics o amenaces verbals i no verbals i danys físics. Més endavant, altres autors com Straus (1979) afegiren a aquest concepte tots aquells comportaments violents com mossegar, colpejar, rapinyar, llançar objectes, empènyer, maltractament verbal i amenaces. Ja més endavant, i durant la primera dècada del s.XXI, Cottrell (2001) ho defineix com a qualsevol acte dels fills que provoqui pors els pares i tingui com a objectiu final fer-los mal. Paterson, Luntz, Perlesz i Cotton (2002) afirmen que per a que el comportament d'un membre de la família sigui considerat violent, altres persones han de sentir-se amenaçats, intimidats i controlats.

Ja més recentment, Pereira (2006) definia aquesta problemàtica com a "*conductes reiterades de violència física (agressions, cops, empentes, llançar objectes), verbal (insults repetits, amenaces) o no verbal (gestos amenaçadors, ruptura d'objectes apreciats) dirigida als pares o als adults que ocupen el seu lloc. S'exclouen els casos aïllats, els relacionats amb el consum de tòxics, la psicopatologia greu, la deficiència mental i el parricidi*".

La normativa legal que respalla aquestes accions és:

Normativa estatal:

Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors.

Real Decret 1774/2004, de 30 de juliol, pel qual s'aprova el reglament de la Llei Orgànica, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors.

Normativa autonòmica:

Llei 17/2006, de 13 de novembre, integral de l'atenció i dels drets de l' infància i l'adolescència de les Illes Balears.

Ordre de la Conselleria de Presidència i Deports de 10 de gener de 2006, de derogació de l'ordre de la Conselleria de Benestar Social de 18 de maig de 2001, i d'aprovació de la normativa interna de funcionament del centres d'internament de les Illes Balears per executar les mesures privatives de llibertat que dictin els jutjats de menors.

POSSIBLES VARIABLES QUE INFLUEIXEN EN LA VIOLÈNCIA FILIO-PARENTAL

Cottrell i Monk (2004) van elaborar una interrelació entre les variables explicatives de la violència filio-parental basades amb altres teories ecològiques (Belsky, 1980; Dutton, 1985) que definien a través de quatre grans nivells primaris d'influència: macrosistema, exosistema, microsistema i ontogènia. A partir d'aquests 4 principals nivells, es van agrupar les variables més rellevants en dos grups importants:

- *Nivell 1*: estils parentals o dinàmiques familiars, influència de ser víctima/testimoni de violència familiar, salut mental, mantenir el secret familiar (per negació, autoculpabilització, por...)
- *Nivell 2*: modelat social/mediatic del “poder” de l’home i de la dona com a “víctima”, falta d’informació i recolzament, estrés financer i altres estressors, consum de substàncies (joves, pares, trastorn dual), influència del grup d’iguals o de l’entorn escolar (fracàs escolar).

Segons aquests autors, existeix més probabilitat de que es donin casos de violència filio-parental quan hi estan presents moltes d’aquestes variables, sent les macrosistèmiques (valors i creences culturals) les que influeixen constantment en les variables de la resta de sistemes. Tot i així, aquesta no és la regla principal que dona sentit a aquest fenomen, doncs també es donen casos d’aquest tipus de violència sense necessitat d’acumular més d’una de les variables anomenades. A més, cal destacar que aquest model presenta unes limitacions clares com són les dificultats per mesurar les influències macrosistèmiques i la seva conseqüent influència a la resta de variables. Un altre també podria ser la problemàtica que provoca contenir tantes variables ja que es podria passar per alt altres teories dinàmiques interpersonals.

La adolescència, com ja s’ha fet referència abans, és una etapa del cicle vital “complicada” on el menor es redescobreix i des d’on va creant la seva pròpia personalitat influït generalment per tendències socials que ens venen donades. Alguns autors s’han atrevit a definir trets personals d’aquests joves. Ibabe, Jauregizar i Díaz (2007), asseguren en el seu treball d’investigació “*Violencia filio-parental: conductas violentas de jóvenes hacia sus padres*” que les tendències estables de personalitat o les disfuncions de les mateixes, que s’associen a les conductes antisocials en general són el locus de control extern, juntament amb l’existència de dèficit en les capacitats empàtiques i trets narcisistes. Destaquen de la investigació de Romero i cols.(2005) les afirmacions que extreuen en quant a l’externalització (conductes oposicionistes o distants) que els menors demostren davant situacions de violència. Manifesten que aquesta posició és molt més freqüent que la tendència internalitzant (compatible amb la tristesa, apatia, etc.), que preval més entre el sexe femení i que va

disminuint amb l'edat. Altres estudis han relacionat l'empatia i el narcisisme amb l'agressió. Baumeister, Bushman i Campbell (2007) asseguren que una elevada autoestima va directament lligada amb la indiferència als sentiments dels altres.

Com molt bé explica Nieto (2012) en el seu llibre "*La violencia intrafamiliar: menores, jóvenes y género. Una mirada desde la práctica profesional*", no existeix un perfil únic de fill violent. No tenen tots les mateixes necessitats ni carències. En aquest fenomen, assegura l'autora, hi intervenen diferents factors socio-familiars que mesclats amb les característiques individuals dels menors pot donar com a resultat l'aflorament de determinades conductes i comportaments agressius i violents.

Molts autors coincideixen en que aquestes situacions es comencen a donar a partir d'una determinada edat i que es concentra majoritàriament els dotze anys, assolint un grau de gravetat més elevat i reiterat entre els quinze i els disset anys d'edat. La intolerància a la frustració és també un tret important a destacar, tant que Nieto (2012) assegura que, a pesar de que sol ser comú entre tots els menors dels centres d'internament, en el cas dels menors amb mesures per maltractament dins l'àmbit familiar és major i comporta moltes vegades un vertader obstacle a l'hora d'intervenir amb ells. Aquesta baixa tolerància troba la seva justificació a l'excés de permissivitat que aquests nins i nines han rebut durant la seva educació. La majoria no estan acostumats a obtenir un "no" com a resposta davant qualsevol de les seves peticions, i per tant desenvolupen un comportament agressiu amb el pas del temps quan s'enfronten a aquestes situacions. A això pot afegir-s'hi un egocentrisme il·limitat que els incapacita per a l'empatia. De fet, aquest tret sol ser usat durant les situacions de conflicte, davant les quals els menors en qüestió tenen un discurs on tot gira entorn els seus sentiments i necessitats, incapaçs d'entendre els dels seus pares.

FACTORS FAMILIARS

La família juga un paper fonamental en la causa, conseqüència i intervenció davant aquests tipus de casos. Són molts els factors desencadenants que sorgeixen de l'educació que els principals referents dels menors els hi ofereixen, a vegades sense ser totalment conscients.

Garrido (2005) fa un recorregut important pels diversos factors que caracteritzen a la societat actual en aquest àmbit, des d'on analitza el paper que hi juga la pròpia família. Destaca l'alta permissivitat dels pares com a factor clau desencadenant de la violència, així com la falta de consciència i el desconeixement de les pautes adequades per enfrontar-se al conflicte.

Altres autors coincideixen en anomenar factors més concrets relacionats amb la família. Per una banda, podem fer referència als models educatius que es desenvolupen en els diferents nuclis familiars:

- *Model permissiu/sobreprotector*: generalment es caracteritza per l'erroni pensament de que els fills han d'estar protegits en tot moment, proporcionant-los també tots aquelles béns materials que demanen i creant individus amb baixa tolerància a la

frustració. La majoria d'estudis científics, juntament amb els professionals entrevistats per aquest treball final, coincideixen en que és tal vegada el model que major pes té a l'hora d'explicar l'origen del maltractament.

- *Model autoritari*: és l'oposat a l'anterior, on els pares intenten marcar pautes de comportament imposant principalment l'autoritat a través de la qual empraran tots els mitjans necessaris per fer complir les normes, amb pràctiques educatives agressives i a vegades violentes.
- *Model incoherent/absent*: caracteritzat principalment per una falta de criteri educatiu. Davant les mateixes conductes dels fills en determinades situacions, els pares poden tenir distintes respostes, creant desconcert i indefensió al menor. Alguns autors com Nieto (2005) afirmen que davant aquesta incertesa els fills "fabriquen" un sistema normatiu propi que li doni coherència, absent generalment de valors relacionats amb l'obediència a l'autoritat.
- *Model democràtic*: seria l'opció adequada que combina normes, obligatorietat i voluntarietat per part del menor. L'objectiu principal no és imposar autoritat, sinó la interiorització de valors necessaris per a la convivència.

Altres possibles causes relacionats amb les persones amb les quals els menors conviuen podrien ser les variables estructurals i socioeconòmiques dels membres del nucli familiar que fan referència als models familiars, tal com l'estructura familiar, el nombre de germans, la posició que ocupa el jove, la formació dels pares i la situació econòmica de la família.

Fernandez (2012), assegura que en un estudi que es va dur a terme l'any 2007 sobre famílies de menors infractors de 3 centres d'internament de Sevilla, més de la meitat dels menors amb mesures judicials per delictes de violència filio-parental vivien en famílies monoparentals (62,5%), davant un 47% en el cas de menors amb altres tipus de delictes.

FACTORS SOCIALS

En poc temps, la societat occidental ha passat d'un sistema clarament autoritari a un altre democràtic, que pot haver estat malentès i en el qual es correlaciona democràcia amb absència d'autoritat i igualtat a l'hora de prendre decisions. Morales (2012) coincideix amb altres professionals en que els principals canvis socials que s'han produït i que intervenen en aquesta problemàtica són: l'increment important de fills únics en els darrers anys, els canvis dels models familiars (la família nuclear representa actualment un nombre inferior al 50% dels models familiars en la societat occidental), els canvis en el cicle vital de les famílies (augment important dels pares que tenen fills en edats superiors als 35 anys), els canvis laborals o la pèrdua de valors.

FACTORS INDIVIDUALS

Marín (2012) parla de característiques personals tal com la baixa autoestima, l'egocentrisme, la impulsivitat i l'absència o disminució de la capacitat empàtica. A banda de tot això, es poden afegir altres factors que incrementen la gravetat del problema, afavoreixen la seva aparició i el mantenen com és ara el consum de tòxics. A més, es relaciona també amb la presència de psicopatologies diverses: trastorns per dèficit d'atenció amb hiperactivitat i trastorns de personalitat.

Diversos autors han relacionat diferents tipologies de menors agressors. Per una part, Garrido (2005) defineix el següent:

Síndrome de l'emperador: menor principalment de classe no marginal que es dedica a extorsionar els seus pares per obtenir privilegis mitjançant la violència verbal o física. Són fills amb trastorn antisocial de la personalitat o psicopatia els més nombrosos en aquest conjunt. Les característiques principals dels menors que el conformen són: absència total d'empatia i de sentiment de culpa, incapacitat per a processar emocions, falta de consciència i manipulació de les relacions en benefici propi.

Moreno (2005) parla de tres perfils concrets:

- *L'hedonista-nihilista*: coincideix amb l'anterior explicat, ja que pretén aconseguir els seus objectius obviant els procediments correctes per aconseguir-los i sense tenir consideració pels demés.
- *El patològic*: l'agressivitat esdevé d'una relació materno-filial d'amor i odi. A la llarga s'ha demostrat que poden ser víctimes de dependència de tòxics, extorsionant o robant als pares per aconseguir diners.
- *Violència apresada*: fa referència a aquells joves que han estat exposats a situacions violentes durant la seva infància i que han après que aquesta és una forma eficaç i l'únic camí a seguir per solucionar els conflictes.

ESTUDI DEL PERFIL DEL MENOR AGRESSOR

Justificació

L'experiència personal del meu treball realitzat durant el període de pràctiques de Treball Social en un centre d'internament de menors de les Illes Balears ha servit d'al·licient per posar en marxa aquesta tasca d'investigació i intentar esbrinar quin pot ser el perfil concret dels menors que agredeixen als seus progenitors o a les persones que conviuen amb ells.

Durant aquest estudi s'ha fet ús de diferents estudis relacionats amb la violència filio-parental, concretament amb el perfil del menor agressor per tal de conèixer quins són els trets més característics que defineixen aquesta part de població que ha anat en augment en els darrers anys.

Aprofitant, a més, el meu recent contacte directe amb aquest sector, s'ha introduït una part d'investigació a través de l'observació durant el període de pràctiques i d'entrevistes personals als menors infractors amb mesures per violència filio-parental que estan internats actualment en els centres socioeducatius de dos dels tres punts d'internament de menors de Balears. També hi ha participat els professionals de l'equip tècnic i educatiu d'aquests mateixos centres. Aquesta investigació ha servit per a poder comparar els resultats amb estudis pareguts que es van dur a terme durant els anys 2004 i 2007 a diferents comunitats autònomes d'Espanya com el País Basc i Catalunya.

Metodologia i delimitació de l'estudi

Els menors que s'analitzen en aquesta investigació comparteixen unes característiques comuns: són nins i nines de entre 14 i 18 anys que estan o han estat ingressats a centres d'internament per delictes de maltractament familiar entre els anys 2006 i 2014. Cal remarcar que els casos més recents analitzats es limiten a la nostra comunitat autònoma, les Illes Balears, i tots i cada un d'aquests menors segueixen actualment el seu procés d'internament. Els casos més antics són de menors d'altres indrets del país.

Els tipus de delictes que han comès són:

- violència física sobre familiars, lesions i amenaces
- maltractament familiar i robatoris amb violència

Objectius

- Descriure el perfil dels menors agressors a partir dels resultats dels diferents estudis, en base a factors determinats.
- Identificar els tipus de conductes que utilitzen contra els seus progenitors o personal de referència.

Variables a estudiar i procediment utilitzat

Per assolir els millors resultats dels objectius proposats, les investigacions consultades i les que s'han dut a terme en aquest treball coincideixen en estudiar diferents variables que intervenen en aquest tipus de conflicte mitjançant entrevistes directes amb preguntes obertes i tancades a menors, famílies i professionals, així com resultats d'altres investigacions de professionals del sector.

Les variables principals a estudiar per conèixer els trets específics d'aquest col·lectiu són:

- Variables personals
  - *Variables sociodemogràfiques*: dades personals i demogràfiques tals com l'edat, el sexe, nacionalitat, país de procedència, nivell d'estudis o nucli familiar més pròxim.
  - *Variables psicosocials*: totes aquelles que fan referència al temps de lleure, formació reglada i no reglada, autonomia personal, locus de control intern i extern i altres trets personals que s'aproximin a alguna psicopatologia concreta.
  - *Variables relacionals*: grups d'iguals, consum de tòxics i perfil conductual en altres àmbits com l'escola o les amistats.
- Variables socio-familiars
  - Estructura familiar i socio-econòmica
  - Relacions i dinàmiques dintre del nucli de convivència
- Variables jurídiques
  - Tipus de denúncia que els menors han rebut
  - Situació i procés judicial actual

Resultats

❖ Característiques individuals

Baixa autoestima i falta d'empatia

Aquests menors es caracteritzen per tenir una autoestima fràgil. A més, la majoria d'ells tenen dificultats especials per posar-se dins la pell d'una altre persona i ser conscients de l'impacte emocional que la situació produeix dins la família. Els estudis consultats mostren discrepàncies en quant a la relació entre aquestes dues característiques: alguns autors veuen relació directe entre la baixa autoestima i la falta d'empatia; en canvi altres asseguren que el narcisisme i la baixa empatia poden ser desencadenants de les conductes violentes.

Algunes fonts consultades coincideixen en la relació directe que pot tenir la falta d'empatia amb les conductes pròpies d'un trastorn social, problemàtica de la qual n'estan diagnosticats alguns dels menors relacionats amb aquest tipus de delictes; en concret set menors dels onze entrevistats directament per mi.

Nivell baix d'autonomia

A pesar de la pressió i autoritat que aquests joves exerceixen sobre pares, mares i importants referents, tenen com a característica comú un nivell molt baix d'autonomia, incapaços de desenvolupar tasques quotidianes i bàsiques de la vida diària per ells mateixos. Podríem afirmar que es tracta d'un sector de població inclòs entre les persones amb dificultat més dependents.

Alt nivell d'agressivitat

El nivell d'agressivitat d'aquests menors sol ser bastant major que el de joves amb mesures per altres tipus de delictes. Els professionals entrevistats a les dues investigacions realitzades al País Basc i a Catalunya l'any 2006 així ho confirmaven. Coincideixen amb aquesta afirmació els professionals de l'equip tècnic dels centres d'internament de les Illes Balears entrevistats directament per mi. Aquest alt nivell de violència es manifesta tant cap a persones com a béns materials. La causa d'aquesta característica personal podria trobar-se en la violència viscuda dins l'àmbit familiar, en el consum de tòxics, la frustració o trastorns emocionals que els acompanyen. És la manca de control a la frustració un dels aspectes en el qual els professionals i autors d'estudis realitzats coincideixen per justificar l'agressivitat. Aronson (1994) afirma precisament que la frustració és una de les variables "instigadores" de l'agressió més estudiades dins l'àmbit de la psicologia social.

Trastorns emocionals i tractament psicològic

Generalment, els resultats obtinguts en les consultes confirmen que la majoria dels fills i filles de pares agredits han estat posat en tractament psicològic abans de ser denunciats. La raó és que els progenitors veuen el trastorn emocional (depressió, ansietat...) com a possible causa al seu comportament.

Els perfils més freqüents de joves que agredeixen a les famílies són els Trastorns per Dèficit d'Atenció i comportament pertorbador, i els Trastorns de Personalitat. Les entrevistes realitzades per dur a terme aquesta investigació no corroboren al 100% aquestes afirmacions, tot i que sí es pot confirmar que existeixen alguns casos concrets amb aquests tipus de trastorns.

L'estudi realitzat ha donat un resultat general bastant semblant entre tots els autors consultats respecte a algunes característiques dels menors de violència filio-parental. En altres, en canvi, existeixen diferències rellevants d'opinió. Aquells aspectes individuals que més coincideixen entre tots els casos estudiats són: baixa autoestima, egocentrisme, impulsivitat i absència o disminució de la capacitat empàtica.

❖ Característiques familiars

Famílies monoparentals i famílies nuclears

Respecte a l'estructura familiar dels menors agressors, podem afirmar que la realitat estudiada evidencia una majoria àmplia de famílies monoparentals, principalment unitats familiars formades per mare i fill/a. Com a molt sol haver-hi un o dos germans. A l'estudi realitzat amb els menors dels centres de Balears la família monoparental és la predominant entre aquells joves que han exercit violència sobre els seus progenitors, la qual cosa ve a confirmar la regla general que predomina en els estudis realitzats durant períodes anteriors a altres comunitats autònomes amb el mateix sector de població. A més, podem remarcar que la majoria d'ells han mantingut una relació de dependència molt forta amb la mare durant un període de temps important que s'ha vist deteriorat en el moment en que ella s'ha unit a una nova parella. En quant a la figura del pare podem dir que pareix haver estat més absent i distant en quasi bé tots els casos analitzats, i també estudis psicològics confirmen que els menors mostren més rancor i ràbia cap a la figura paterna degut a no haver estat reconeguts o correctament protegits per ells.

Com a dada complementària i a diferència dels menors que aquí estudiem, cal destacar que molts dels joves amb mesures per altres tipus de delictes conviuen o han conviscut dintre de nuclis diferents al nuclear, tals com família extensa i centres de protecció, sofrint canvis

importants de cuidadors i de formes de vida que repercuteix en el seu comportament disruptiu.

Nivell socioeconòmic més elevat

Els resultats de les comparacions d'aquests joves amb menors d'altres tipus de delictes es pot afirmar que el col·lectiu amb el qual es centra aquest estudi consta d'un nivell socioeconòmic més alt. Les famílies analitzades posseeixen per norma general un nivell d'estudis també més elevat que l'altre grup de menors. Això ens dona a entendre que la problemàtica d'aquestes famílies no esdevé generalment per la seva situació social o econòmica, sinó per altres tipus de causes. Tal vegada, una d'aquestes causes podria ser dificultats econòmiques degut a temporades baixes de treball o, inclús, de permanència a l'atur.

Desavinences en l'estil educatiu dels fills

Els menors que conviuen amb famílies nuclears o reconstituïdes mostren moltes vegades carències en l'estil educatiu cap els seus fills, sobretot pel que fa referència a la coincidència en quant a normes i demés. Existeix una incapacitat important per posar límits i els menors solen mostrar-se irrespectuosos davant qualsevol obligació que se'ls exigeix. En general, es pot afirmar que hi ha una figura d'autoritat molt pobre en aquests nuclis de convivència i que destaquen per una manca important de diàleg i comunicació. A tot això s'hi afegeix la falta de sentiment d'unitat que afecte directament a la família nuclear però també a l'extensa, amb la qual mantenen un contacte escàs o quasi bé nul. Tampoc es donen altes taxes d'activitat social en aquestes famílies, excepte en alguns casos on els avis o algun familiar molt proper (generalment materns) han realitzat funcions parentals.

Violència dins l'àmbit familiar

A pesar de que l'estudi d'investigació present es centra en el conflicte concret de violència filio-parental, cal remarcar que aquestes famílies s'han vist en algun moment involucrades en algun altre tipus de violència intrafamiliar, tal com la violència intra-parental i la dirigida de pares a fills. Aquests conflictes actuen com atenuants en el problema que els menors manifesten en edat adolescent, repetint pautes comportamentals que han viscut a casa durant la seva infància. La investigació basca sobre violència filio-parental de l'any 2006 assegura que aquestes situacions poden suposar a la llarga un resultat de violència bidireccional ja que alguns resultats confirmen que el 80% de menors que han sofert o observat violència durant la seva infància han estat agressors durant la seva adolescència o maduresa. Inicialment, quan es posen en marxa mesures per intervenir en aquests tipus de situacions ambdues parts perceben que les causes de la conducta violenta recau únicament en

una de les parts; és a dir, es culpen uns als altres. Però segons alguns professionals, passat un temps els fills pareix que es donen compte de que les seves accions han estat desmesurades.

Indiscutiblement és la mare qui més sofreix la violència dels seus fills. Segons Tamarit (2007) les mares es troben més en situació de perill quan conviuen soles amb els seus fills, conseqüència d'una separació dels pares davant el menor ha presentat una falta d'acceptació i inadaptació vers la situació familiar nova. Altres investigacions (McCloskey i Lichter, 2003) s'atreveixen a afirmar inclús que s'han donat casos en que alguns adolescents agressors han exercit violència també sobre les seves parelles en l'edat adulta. Aquests fets evidencien unes conseqüències molt negatives a llarg plaç si no es duu a terme una reparació adequada del conflicte de violència. Generalment, agredeixen a la persona de la família amb la qual mantenen un vincle més intens.

Per altre banda, ens trobem en casos de menors que també agredeixen als seus progenitors sense haver patit cap tipus de maltractament amb anterioritat. Les causes que es dedueixen d'aquests casos podrien estar relacionades amb la disciplina familiar, la implicació dels pares en l'educació familiar, la supervisió, el consum de tòxics o l'estructura familiar.

Usuaris de recursos externs

És sabut que la majoria d'aquestes famílies han rebut en algun moment assistència per part d'algun recurs extern com les unitats de salut mental o els serveis socials. Com ja s'ha esmentat abans, moltes famílies recorren a unitats de psicologia i psiquiatria abans d'interposar denúncia contra els seus descendents degut a que confien en què el comportament dels seus fills és degut en un primer moment a algun trastorn emocional. És una realitat, però, que alguns dels menors estudiats estan diagnosticats d'algun tipus de problema psicològic, tot i que no són la majoria dels casos analitzats.

Les investigacions consultades afirmen que aquestes persones han necessitat ajuda externa en algun moment degut a les situacions d'estrès familiar que han viscut. Altres fonts exposen com a causa de la sol·licitud d'ajuda dels Serveis Socials el consum de tòxics per part dels pares i mares dels menors, la qual cosa contribueix en la desestructuració de l'unitat familiar.

❖ Escola i aprenentatge

Dificultats d'aprenentatge i d'adaptació escolar

Romero i cols. (2005) afirmaven que aquests tipus de menors han mantingut al llarg del temps una trajectòria important de fracàs escolar, amb dificultats i desinterès per aprendre i una alta taxa de conductes disruptives dins l'aula o centre escolar. El nivell de inadaptació escolar i de dificultat d'aprenentatge és major concretament en aquells menors que a més d'exercir violència dins l'àmbit familiar també han comès altres tipus de delictes.

Les faltes d'assistència s'inicien principalment a partir de l'edat dels 11 anys. Així ho corroboren els resultats de l'entrevista realitzada per mi mateix. Molts de pares asseguren que el canvi de primària a secundària (del col·legi a l'institut, generalment) és un dels detonats més influents que afecten a la conducta del menor i al seu imminent desinterès per l'estudi. Coincideix també, segons els resultats de l'entrevista, que és a partir dels 11 anys quan comencen a consumir i molts assumeixen que per aquesta raó faltaven a classe. La majoria d'ells han canviat d'escola més d'una vegada per problemes de conducta. Els problemes escolars solen coincidir (i per tant no es descarta que sigui una conseqüència) amb canvis dintre de les famílies. Durant aquestes èpoques els pares no solen atendre adequadament el procés escolar del seu fill/a ni entenen les seves dificultats o necessitats. A més, és durant l'etapa escolar on molts dels alumnes són atesos per primer cop per psicòlegs, generalment derivats pels professors.

❖ Relacions

Podem definir els menors segons els tipus d'amistat que han tingut. Els qui mantenen un vincle intens amb altres menors pareguts a ells valoren l'amistat com a molt important i necessari. En canvi, els qui han topat amb altres joves diferents a ells mostren desil·lusió i poca confiança cap a l'amistat. Aquest grup moltes vegades pot haver tingut males experiències durant la seva etapa escolar (abús, assetjament, etc...). En el cas de les parelles, sobretot pel que fa a les al·lotes, es contemplen en alguns casos males experiències de maltractament psicològic i físic.

Cal destacar que el fet de mantenir conflictes amb la família provoca que el menor surti més de casa i es relacioni amb altres persones. Altres menors, en canvi, davant aquests casos eviten relacionar-se per no exterioritzar el malestar que viu dintre de casa.

Les famílies generalment no veuen amb bons ulls les amistats dels seus fills, calificant-les de males companyies. De fet, acusen molts de cops a aquestes amistats del canvi d'actitud i comportament del seu fill/a.

Alguns d'ells solen passar més temps amb els amics que amb els propis familiars, sobretot aquells que tenen un vincle especial amb persones afins a ells i que cerquen emocions fortes. Per altra banda, hi ha altres menors que tenen un cercle d'amistat molt reduït i pobre i inverteixen més temps en activitats individuals.

❖ Consum de tòxics

L'experiència professional i l'evidència empírica dels estudis realitzats demostren que el consum de tòxics o alcohol forma part del 90% dels menors agressors. La droga que més consumeix aquest sector de població és el hachís, seguida per alcohol, drogues sintètiques i cocaïna. A més de tot això, gairebé tots consumeixen tabac. Existeix una relació directe entre el consum d'aquests tipus de substàncies i les conductes violentes dels menors caps els adults. L'estudi realitzat en el País Basc durant l'any 2006 menciona que Pagani i col·laboradors (2004) ja senyalaven que el consum regular de drogues i alcohol pot incrementar en un 60% les agressions verbals dels menors cap els seus pares.

El consum de tòxics és moltes vegades el resultat d'una dinàmica familiar deteriorada. Molts dels consumidors asseguren fer-ho per evadir-se dels seus propis conflictes i aconseguir una relaxació dels seus impulsos. Els resultats però són uns altres, ja que el que s'aconsegueix és precisament l'efecte contrari: pèrdua de control, alta impulsivitat i agressivitat que descarreguen sobre aquelles persones que tenen més a prop.

Per a les famílies, el consum és un dels principals causants del seu comportament agressiu i ho viuen de manera molt negativa. La majoria d'ells han parlat amb els seus fills sobre drogues, tot i que el seu esforç ha estat en va.

❖ Aportacions dels professionals

La majoria de professionals que han intervingut en aquestes investigacions manifesten que els pares i l'educació que aquests transmeten als seus fills són un element important a l'hora d'estudiar la problemàtica que aquí es presenta. De fet, quasi tots ells afirmen que l'educació i disciplina que aquests nins i nines reben a casa és el factor que més influeix a l'hora d'explicar les causes de la violència filio-parental.

Sobre la intervenció a realitzar, la majoria de professionals opina que haurien d'existir centres específics on es pogués dur a terme una intervenció molt més personalitzada i dirigida concretament a pal·liar els efectes i conseqüències d'aquesta problemàtica. Asseguren que el comportament disruptiu d'aquest sector de població és totalment diferent al dels altres menors amb altres tipus de delictes, per la qual cosa el més adequat seria una intervenció diferenciada. Comparteixen aquest pensament els professionals de l'educació qui afirmen que l'actitud dins l'aula d'aquests menors és totalment diferent a la dels altres.

A Mallorca, concretament, s'estan planificant les bases per crear durant aquest any 2014, per part de la Fundació s'Estel, un centre específic per tractar casos de menors amb mesures judicials de violència filio-parental, tot i que de moment no s'ha fet oficialment públic. El que sí es duu a terme actualment dins la Fundació s'Estel és el Programa d'Atenció Terapèutica, l'objectiu del qual és tractar directament el delictes comès a través d'una metodologia conductual. Aquesta metodologia intenta analitzar els antecedents de la conducta

delictiva (pensament, sentiment, acció i conseqüència). A partir d'aquí es treballen les distorsions cognitives. Es fan una entrevista inicial i una altra final, on s'evaluen els ítems de l'escala Urica (precontemplació, contemplació, etc...).

És important la col·laboració i treball que els professionals del sector social han realitzat per dur endavant aquestes investigacions, ja que la majoria d'elles estan fonamentades en estudis científics i recolzats per tècniques d'investigació com l'observació directa del personal analitzat. Per altre banda, vull remarcar que personalment la tasca duta a terme en conjunt amb aquests professionals durant els tres mesos de pràctiques en un centre d'internament de menors ha estat molt enriquidora, tant pels coneixements professionals que he pogut adquirir com per l'experiència personal i humana que el centre, els professionals i els propis menors m'han ofert.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Aronson, E. (1994). *El animal social*. Madrid: Alianza Editorial.

Baumeister, R. F., Bushman, B. J. i Campbell, W.K. (2000). <<Self-esteem, narcissism, and aggression: Does violence result from low self-esteem or from threatened egotism?>>. *Current Directions in Psychological Science*, 9, 26-29.

Corbalán, M., Moreno, M. (2013). *Residencia y mediación en menores*. Madrid: Bosch Editor.

Cottrell, B. y Monk, P. (2004). Adolescent-to-parent abuse. A qualitative overview of common themes. *Journal of Family Issues*, 25 (8), 1072-1095.

Echeburúa, E., Corral, P. y Amor, P.J. (1998). Perfiles diferenciales del trastorno de estrés postraumático en distintos tipos de víctimas. *Análisis y modificación de conducta*, 24, 527-555.

Garrido, V (2005). *Los hijos tiranos*. Barcelona: Ariel.

Harbin, H. y Madden, D. (1979). Battered parents: a new syndrome. *American Journal of Psychiatry*, 136 (10), 1288-1291.

Ibabe, I. (2007). Perfil de los hijos adolescentes que agreden a sus padres. Investigación realizada en la C.A.V. *Gibarte Psikologia eta Portaera Zeintzjen Metodología Saila*. Victoria-Gasteiz, 23, noviembre, 1-28.

Ibabe, I. y Jaureguizar, J. (2011). ¿Hasta qué punto la violencia filio-parental es bidireccional? *Anales de Psicología*, 27(2), 265-277.

Morales, H. (2008). Factores asociados y trayectorias del desarrollo del comportamiento antisocial durante la adolescencia: implicancias para la prevención de la violencia juvenil en América Latina. *Revista interamericana de psicología/Internamerican Journal os Psychology*, 42(1), 129-142.

Nieto, C. (2012). *La violencia intrafamiliar: menores, jóvenes y género. Una Mirada desde la Práctica Profesional*. Madrid: Ed. Bosch Editor.

Pagani, L.S., Larocque, D., Vitaro, F. y Tremblay, R.E. (2003). Verbal and physical abuse toward mothers: The role of family configuration, environment, and coping strategies. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 215-223.

Pagani, L.S., Tremblay, R.E., Nagin, D., Zoccolillo, M., Vitaro, M., y McDuff, P. (2004). Risk factor models for adolescent verbal and physical aggression toward mothers. *International Journal of Behavioral Development*, 28 (6), 528-537.

Paterson, R. Luntz, H., Perlesz, A. i Cotton, S. (2002). <<Adolescent violence towards parents: Maintaining family connections when the going gets tough>>. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 23 (2), 90-100.

Pereira, R. (2006). Violencia filio-parental: un fenómeno emergente. *Mosaico*, 36, 8-9.

Romero, F., Melero, A., Cánovas, C. y Antolín, M. (2005). *La violencia de los jóvenes en la familia: una aproximación a los menores denunciados por sus padres*.

Straus, M.A. y Hotaling, G.T. (1980). *The social cause of husband-wife violence*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Tamarit, J. (2007). Menores agresores en el hogar. *Congreso sobre violencia de género e intra-familiar*, Donostia.

ANNEXES

Annexe 1

➤ CUESTIONARIO PARA MENORES (VF)

Perfil de los menores internados en centros socio-educativos de las Islas Baleares por violencia filio-parental durante el primer trimestre de 2014:

	SEXO	EDAD	DELITO	MEDIDA JUDICIAL
1	Masculino	18	Violencia filio-parental	12 meses internamiento semiabierto y 4 meses con orden de alejamiento de madre y hermana
2	Femenino	16	Violencia filio-parental + robos	6 meses internamiento semiabierto. Tiene un juicio pendiente.
3	Femenino	15	Violencia filio-parental	9 meses internamiento semiabierto por incumplimiento de libertad vigilada.
4	Femenino	17	Violencia filio-parental	12 meses internamiento semiabierto
5	Masculino	17	Violencia filio-parental + robos	7 meses internamiento semiabierto
6	Masculino	16	Violencia filio-parental	9 meses internamiento semiabierto
7	Femenino	17	Violencia filio-parental	12 meses internamiento semiabierto

ÁMBITO DEL DELITO Y DEL INTERNAMIENTO

1. ¿Cómo te sentiste después de los hechos que te llevaron a ingresar en el centro?

1. Mal
2. Pues mal porque te separan de tu familia y de la gente que quieres.
3. Mal porque ahora me doy cuenta de lo que he perdido.
4. Pues por una parte mal por mi familia, pero por otra me lo he tomado como un castigo.
5. Mal porque incumplí una medida judicial (libertad vigilada).
6. La verdad que bastante mal.
7. Mal

2. ¿Por qué crees que pasó o pasaba esto?

1. Por mí.
2. Porque era una persona pasota, hacía lo que quería y no me importaba nadie.
3. Pues por mis consumos y mi carácter con mi familia.
4. Porque yo hice las cosas muy mal.
5. Por no seguir el proceso de mi medida judicial.
6. Por situaciones en la calle, porque no hablaba con mis padres.
7. Por falta de comunicación.

3. ¿Cómo te sientes ahora al recordarlo?

1. Mal
2. Mal, porque si pudiese volver atrás volvería para no haber hecho lo que he hecho.
3. Mal, porque no me gusta lo que he hecho.
4. Un poco mal, pero estoy bien, no me afecta mucho.
5. Fatal, por no habérmelo tomado en serio en su debido momento.
6. No me gusta recordarlo porque me arrepiento un montón.

7. Triste.

4. ¿Cómo crees que se sentían los otros (padre, madre, hermanos, abuelos, etc...)?

1. Mal, pero a la vez tranquilos
2. Decepcionados, tristes, aterrorizados...
3. Muy mal por ver que no era yo misma.
4. Fatal y decepcionados.
5. Pues muy mal por ver a un familiar o hijo encerrado.
6. Mal, porque no le gustaba mis comportamientos y mis hechos.
7. Tristes.

5. ¿Qué cosas podrían haber evitado que pasara esto?

1. Mi comportamiento
2. No buscar excusas para discutir, no tenerme de “chacha” y haberme puesto normas.
3. No consumir y estar más agarrada.
4. Haberme dado una charla, pero soy una persona muy impulsiva.
5. Haber seguido mi medida judicial. Haberme llevado mejor con mi familia.
6. No meterme en las drogas y no haberme echado novio.
7. Psicólogos, comunicación.

6. ¿Por qué crees que te han denunciado?

1. Porque sí.
2. Por haberles maltratado físicamente y psicológicamente.
3. Por como yo era de mala con mi familia.
4. Porque me lo merecía y porque se hartaron de mí.
5. Robos cuando tenía 14 años, y mi familia por mala conducta en casa.
6. Porque no aguantaban mis comportamientos.

7. Por equivocación.

7. Piensa en cómo eras hace unos años y piensa cómo eres ahora. ¿Qué cosas han cambiado?

1. Pocas
2. Sí, pues mi carácter, mi vestimenta, mi personalidad, mi forma de tratar a los demás, el humor.
3. Mi actitud, mi humildad, toda yo ha cambiado por completo.
4. A los once toda mi vida cambió por una muerte y no veo colores en mi vida como antes.
5. Era un chaval joven que quería experimentar la vida. Soy más adulto y tengo cabeza y sé lo que quiero.
6. Mi orgullo, mi forma de pensar y mi forma de controlarme.
7. Todo a mejor.

8. ¿Crees que los conflictos con tu familia pueden modificarse? ¿Por qué?

1. Sí. Por mi actitud
2. Sí, porque siempre hay que dar otra oportunidad a los demás y todo el mundo comete errores.
3. Sí, pues trabajando con ellos y hablando las cosas.
4. Sí, porque ahora valoro todo lo que tengo y he aprendido lo que es el “respeto”
5. Sí. Porque me han demostrado que me quieren y van a estar a mi lado pase lo que pase.
6. En muy pocos casos. Las demás me los he buscado yo sola.
7. Sí. Porque actualmente estoy muy bien con ellos.

9. ¿Cómo están yendo los reencuentros con tu familia desde que estás en el centro?

1. Muy bien
2. Muy bien, están muy contentos conmigo. Ven que he cambiado para mejor y que quiero cambiar más.
3. Mucho mejor que cuando estaba en la calle.
4. Mejor que antes. En esto me ha ayudado el centro.
5. Han ido mejorando bastante, y cada vez irá a mejor.
6. Super bien. Ya no es lo mismo, estamos super bien y super cómodos juntos.
7. Todos geniales, aunque tengo poquitos.

ÁMBITO DE LA FAMILIA

1. ¿Ha habido muchos cambios en tu familia desde que naciste? ¿Cuáles destacarías? ¿Por qué?

1. La muerte de mi abuelo y de mi padre hace años
2. Sí, la relación de mi madre y mi padre porque se separaron.
3. Sí, la convivencia familiar que hay entre nosotros.
4. Sí, bueno, la pareja de mi madre, vivir con la pareja de mi padre.
5. El nacimiento de mi hermana, la enfermedad de la madre de mi madre.
6. Pues bastantes. A mi madre la echaron más de una vez de casa, se iba con mi padre, no se llevaban bien. Mi madre fue maltratada por él.
7. -----

2. ¿Quién te crió desde que naciste hasta que tuviste 4 o 5 años? ¿Y después?

1. Siempre mi madre y mi padre
2. Mi madre y mi yaya, después de mi madre.
3. Mi abuela y mi madre.
4. Mi padre, mi madre, mi abuela y mi hermano.

5. Primero mi madre y padre, y luego mi tía.
6. Mis abuelos y mi madre, y luego mi madre y mi padastro.
7. Mi madre y mi abuela materna también.

3. ¿Tienes más familia con la que os relacionéis?

1. Sí.
2. Sí.
3. No.
4. Mis tíos, mis primos, sobretodo mi prima.
5. Sí, toda por parte de mi padre.
6. Con la familia de mi padre, pero con muy poca.
7. Sí.

4. ¿Quién crees que te cuida más en tu familia? ¿Os dais muestras de cariño (besos, abrazos, etc...)?

1. Mi madre y mi hermana.
2. Mi madre y mi yaya.
3. Mi abuela, mi madre y mi tío.
4. Mi padre, la pareja de mi padre y mi madre. Con mi padre a veces, con mi madre pocas.
5. Mi abuela por parte de padre. Sí, me da amor y se preocupa por mí.
6. Mi madre a veces sí, no es muy típico.
7. Mi madre sobretodo; mis tías, abuelos, abuelas, bisabuelas, tíos, primos...

5. ¿Quién trabaja en tu casa? ¿A qué se dedican?

1. Mi madre (cocinera) y mi hermana (camarera)
2. Mi madre. Limpia en un colegio.

3. Mi madre y mi tío.
4. Ninguno. Mi madre es abogada de hacienda y mi padre jefe del SIS.
5. Mi padre de jefe de cocina, y mi madre 2ª encargada de Mercadona.
6. Mi madre y mi padastro, en hoteles y de albañil.
7. Mi padastro. Trabaja en el ayuntamiento.

6. ¿Te piden que colabores en las tareas domésticas? ¿Lo haces?

1. No me lo piden. Lo hago y ya está.
2. Sí, claro.
3. Sí, pero me cuesta un poco.
4. Sí, a veces.
5. Sí, lo hacen pero no lo hacía.
6. Sí y sí.
7. Sí. Normalmente sí.

7. ¿Compartes tiempo con tu familia normalmente? ¿Qué cosas hacéis juntos?

1. Padel, gimnasio, etc.
2. Sí, todos los fines. No sé, vamos a tomarnos algo, pintamos la casa juntos...
3. Sí, ir a la playa, montar en bici, etc.
4. Bueno, a veces. Ir al cine, ir de compras, de viaje...
5. No, nunca.
6. Sí, ir a ver a fútbol a mi hermano, ir a tomar algo, ir al parque.
7. Sí. Pasear, ir a la playa, al cine, comer helado, jugar al parchís, etc.

8. ¿Qué cosas te gusta hacer en tu tiempo libre?

1. Deporte, montar a caballo, etc.
2. Hacerme tratamientos de belleza y bailar “dembow”

3. Bailar.
4. Whatsapp, fumar, ir de fiesta, aprender estética y quedar con amigos.
5. Caminar por la playa o pinchar.
6. Ir a dar una vuelta o escuchar música y bailar.
7. Bailar, deporte, ver la tv, gimnasio...

9. ¿Hablan tus padres a menudo con tus profesores?

1. No tengo profesores
2. Mi madre sí.
3. No.
4. No.
5. No.
6. Sí, o eso creo.
7. Sí, mi madre.

10. ¿Conoces tus padres a tus amigos? ¿Qué les parecen?

1. Algunos buenos, otros malos.
2. Sí. Pues que son buena influencia.
3. Sí. Pues normales.
4. Bien, muy bien. Según cuáles.
5. Sí. Mala gente y juzgan sin saber.
6. Me he quedado sola desde que entré.
7. Algunos bien, otros no tan bien.

11. ¿Tienes horarios para entrar y salir de casa? ¿Qué pasa si llegas tarde?

1. Sí, tengo horarios. Si llego tarde me castigan.
2. No puedo salir sola.

3. Sí. Pues se enfadan.
4. Sí, que me castigan o llaman al EMO.
5. No los tengo.
6. Sí, y me quitan horas de salida o no salgo.
7. Sí. Me restan tiempo al día siguiente.

12. ¿Crees que tus padres se preocupan por ti?

1. Sí, mucho.
2. Sí, creo que demasiado.
3. Sí.
4. Bastante.
5. Sí, y mucho.
6. Claro.
7. Sí, mucho.

13. ¿Quién pone las normas en casa?

1. Mi madre y mi hermana.
2. Mi madre.
3. Mi madre, mi abuela y mi tío.
4. Mi padre y su pareja. En casa de mi madre a veces yo.
5. Mi madre.
6. Mis padres.
7. Mi madre y mi padastro.

ÁMBITO ESCOLAR

1. ¿Qué cosas recuerdas de tu etapa escolar?

1. Poco. Nada.
2. No mucho, casi nunca iba.
3. Pues que todo me iba bien y tenía compañeros buenos.
4. Al principio me esforzaba mucho pero fracasaba y dejé de interesarme.
5. Que era bueno.
6. De 1º a 6º de primaria muy bien. El instituto un desastre.
7. Malas.

2. ¿Qué relación tenías con los profesores?

1. Mala.
2. Muy mala.
3. Muy buena.
4. Buena relación con pocos.
5. Mala, la verdad.
6. Malísima.
7. Buena.

3. ¿Tuviste problemas en la escuela? ¿Cuáles?

1. Sí, me expulsaban siempre.
2. Sí. Fugas, peleas...
3. Sí, con una niña.
4. Sí, peleas y me costaba estudiar. A veces fumaba en el cole.
5. Sí, muchos. Pero uno de ellos fue no poder estudiar lo que quería.
6. Peleas, discriminación...
7. Sí, acoso escolar.

4. ¿Tenías muchos amigos en el colegio?

1. Pocos.
2. Sí.
3. Sí.
4. A mi mejor amiga. A veces nos juntábamos con otras dos. Los demás eran un poco frikis.
5. Sí, muchos.
6. Sí.
7. No, pocos.

5. ¿Faltabas mucho a clase? ¿Por qué?

1. Sí, porque no me apetecía ir.
2. Sí, porque prefería fumar porros toda la mañana a ir.
3. Sí, por mis cosas familiares.
4. Sí, porque cuando me cabreaba con mis padres me iba por ahí a fumar a pasar el tiempo.
5. Sí, la verdad. Para estar por la calle.
6. Sí, para ir a fumar.
7. Sí, porque tenía miedo de ir.

6. ¿Cuándo dejaste de ir al cole? ¿Por qué?

1. A los 14 años porque no me gusta estudiar.
2. Hace 2 años. Porque no quería ir. Pasaba de todo.
3. Hace 2 años.
4. No he dejado de ir.
5. A los 15. Porque era muy malo y no quería estar ahí.
6. A los 14 años.
7. En 2 de ESO. Porque no aguantaba más.

7. ¿Cuál fue el último curso que cursaste?

1. 1 ESO
2. 2 ESO
3. 1 ESO
4. 2 ESO
5. 3 ESO
6. 1 ESO
7. 2 ESO

8. ¿Tienes ganas de seguir estudiando? ¿Por qué?

1. No lo sé.
2. Sí, porque es algo importante y que necesitas para trabajar.
3. Sí, para poder tener unos estudios y poder trabajar.
4. Sí. Porque en un futuro no me quiero estar en la calle y sacar un buen trabajo del cual mantenerme.
5. Sí, pero lo que hago ahora: hostelería y restaurante.
6. Sí, para ser alguien en la vida.
7. Sí, porque me gusta.

ÁMBITO RELACIONAL

1. ¿Tienes algún “mejor amigo o amiga”?

1. No tengo amigos.
2. Sí, M.
3. Sí.
4. Sí, se llama L.B. y J.M.

5. Sí, amigo.
6. Sí, uno.
7. Sí, M. y B.

2. ¿Qué es para ti la amistad? ¿crees que es importante?

1. Nada, no me gusta.
2. Pues es cuando una persona ayuda a la otra y la aconseja. Sí.
3. Sí, es muy importante. Un amigo te puede ayudar mucho.
4. Una persona que te dice la verdad a la cara, te ayuda en los peores momentos y te quiere seas como seas.
5. Que en los malos momentos te demuestren que están ahí pase lo que pase.
6. Algo muy importante porque siempre necesitas alguien que te apoye.
7. Lo mejor. Sí, mucho.

3. ¿qué te gusta hacer con tus amigos?

1. Nada.
2. Bailar, tomarme algo, ir a la playa, ir de fiesta, reírnos, pasarlo bien.
3. Salir a tomar algo, hacer deporte...
4. Fumar, ir a la playa, hacer tonterías, hablar.
5. Salir de fiesta.
6. Salir, hablar, pasárnoslo bien.
7. Pasear, ir en bici, comer helado, jugar a cartas, ir a la playa.

4. ¿Tus amigos estudian o trabajan?

1. No tengo amigos.
2. La mayoría trabajan, los demás estudian.
3. Estudian.

4. L. estudia, J. trabaja.
5. Trabajan.
6. Sí, estudia.
7. Trabajan.

5. ¿Habéis tenido problemas con otros grupos de amigos? ¿Por qué?

1. Sí, peleas y discusiones.
2. Sí, porque les gusta amenazar a los débiles o nos roban...
3. Sí, por envidias y diferencias.
4. Sí, a veces por bandas, celos o liarla yendo de fiesta.
5. No.
6. Sí, muchas mentiras.
7. No.

6. ¿Cómo crees que te ven tus amigos?

1. No me ven.
2. Una niña muy agresiva y muy impaciente.
3. Pues una chica muy fuerte.
4. Un poco lianta.
5. Bueno y sincero, echado para adelante.
6. Como alguien que tiene mucha esperanza y ganas de cambiar.
7. Como una chica extrovertida, muy movida, verdadera, simpática, etc.

7. ¿Tienes pareja? ¿Qué piensas de ella?

1. No.
2. Sí. Que es un chico de provecho y que siempre me ayuda y apoya y no le gustan las tonterías.

3. No tengo.
4. La tuve, pero me mandaba mucho y me maltrataba psicológicamente a veces.
5. Sí. Que me quiere y está a mi lado pase lo que pase.
6. No.
7. Sí. Que lo quiero y que es difícil tenerla lejos.

ÁMBITO PERSONAL

1. ¿Cómo eras de pequeño? ¿Qué suele contar tu familia de ti, de cuándo eras pequeño?

1. Que era travieso.
2. Una niña traviesa, que era muy buena y no daba ningún problema a nadie.
3. Pues era muy buena y que era una niña muy educada y estudiante.
4. Una buena niña, que era una niña muy cariñosa y adorable y muy guapa dicen.
5. Que era muy bueno.
6. Muy buena, simpática, me contaban que siempre miraba los defectos de los demás.
7. Era graciosísima y muy movida.

2. ¿Crees que has cambiado mucho? ¿En qué cosas?

1. He cambiado, pero me quedan muchas cosas por cambiar.
2. Sí, en la forma de actuar, de pensar y en la forma de tratar a los demás.
3. Sí, en mi madurez y mis conductas.
4. Bastante. La lío más, suelo ser más callada, no me fío de nadie, cuando estoy cabreada suelo robar o fumar. Me desahogo también con la fiesta.
5. Sí. Alejarme de mi familia.
6. No sigo mirando defectos de otras personas.
7. Sí, soy más independiente, responsable, madura...

3. ¿Echas de menos alguna cosa de cuándo eras pequeño? ¿Por qué?

1. Sí, estar todos juntos en familia.
2. Estar feliz. Porque no lo estoy nunca.
3. Sí, mi familia tan unida.
4. Sí, mi hermano, mi vida, el cariño de mi madre y su sonrisa que hace años la perdió por el camino.
5. Sí, ese cariño de mi madre.
6. Sí, el no tener preocupaciones.
7. Sí, ser pequeña. Porque me gustaba.

4. ¿Han cambiado mucho las cosas en casa desde que tú eras pequeño/a? ¿Qué cosas?

1. Sí, la muerte de mi padre.
2. Sí. Pues mi familia me tiene un poco de rencor, yo me he vuelto más pasiva...
3. Sí, la confianza y el bienestar.
4. Sí, muchas. El estudiar, en la confianza de mis padres...
5. Sí, el ver a mi madre y hablar con ella.
6. Más o menos. Pues que somos más en casa.
7. -----

ÁMBITO TIEMPO LIBRE

1. ¿Qué sueles hacer cuando no estás trabajando ni vas al colegio?

1. Dormir.
2. Pues dormir, limpiar o cocinar, no sé...
3. Pues bailar y estar con mis amigos.
4. Me quedo encasa, quedo, me hago fotos, las retoco, a veces cocino, otras fumo, chateo por el "face" y hablo por whatsapp.
5. Pinchar, ordenador, música, futbol, boxeo...

6. No sé, lo que me apetezca.
7. Bailar o pasear.

2. ¿Cuál es tu diversión favorita?

1. Montar a caballo y correr.
2. Bailar, cocinar, maquillar.
3. Bailar.
4. Ir de fiesta, montar a caballo, aprender trucos de la estética.
5. Pinchar (DJ)
6. Cantar y bailar.
7. Bailar, bici y gym.

3. ¿Tienes la sensación de aburrirte, de no saber qué hacer, durante el tiempo libre?

1. Sí, a veces.
2. Sí, pero bailo.
3. Sí, porque no siempre tengo que hacer cosas.
4. mmm...sí, aquí adentro, o sea en el centro, suelo pensar muchas cosas y me suelo dar cuenta.
5. No, casi nunca. Soy una persona muy ocupada.
6. Sí.
7. Cuando estoy dentro del centro sí, fuera no. Pasearía por la playa, ir al gym...

ÁMBITO DEL CONSUMO

1. ¿A qué edad consumiste por primera vez algún tipo de droga?

1. A los 11 años, y tengo 18. Mucho tiempo.
2. A los 11 años.

3. A los 11 años.
4. A los recién cumplidos 13 años.
5. A los 14. Porros.
6. A los 13 años.
7. A los 13. Marihuana.

2. ¿Consumes solo o acompañado?

1. Acompañado. Fiestas y más fiestas.
2. Las dos cosas.
3. Las dos cosas.
4. Me gustaba consumir sola cuando era pequeña porque me ponía mi música y eso, pero ahora con que sea con mi mejor amiga me gusta porque hago la tonta.
5. Las dos, pero solo porros.
6. De las dos maneras.
7. Actualmente no consumo.

3. ¿Qué efectos crees que te hacen?

1. Me vuelven muy loco.
2. Me relajan, me ponen muy feliz, me dejan dormir bien.
3. Pues estar en otro mundo, no pensar, reírme y hacer cosas que si no consumiera no las haría.
4. Relajarme, olvidar mis problemas y vivir un momento que no es el mío.
5. Relajarme y no pensar en la realidad.
6. Olvidarme de todo y reirme mucho.
7. Malos, sino no lo habría dejado.

4. ¿Qué piensan tus padres sobre el consumo?

1. Que no debo consumir.

2. Que es una mierda y que trae problemas de todo.
3. Pues no les gusta porque dicen que puedo ser una chica de provecho y sirvo para mucho.
4. Que está fatal.
5. Que no lo quieren para mi vida. Lo odian, mis padres antidrogas.
6. Que es muy malo.
7. No les gusta.

5. ¿Consume alguien más de tu familia?

1. No. Yo nada más.
2. Mi padre.
3. No, tengo una familia muy sana y no les gusta nada las drogas ni nada.
4. Sólo yo y mi hermanastro K.
5. No, nadie. Nunca se ha visto es en mi casa, al contrario.
6. No lo sé.
7. No.